

Chris De Wulf

Procope van de *h*-

Abstract

In this text I try to give a precise description of the geographical spread of *h-dropping* in the Dutch dialects in the Netherlands and Belgium. The subject has been dealt with before partially, and this by a various number of authors, which gives us the opportunity not just to form an overall view on the geographical aspect, but also to have a look at the diachronical scale.

1. Het verschijnsel

In nogal wat Nederlandse dialecten wordt de in het aanzetstuk ongearticuleerde, in wezen stemloze laryngale fricatief *h*- weggelaten. In die dialecten is er bijgevolg - afgezien van eventuele verschillen in de vocaal - geen oppositie (meer) tussen woordparen als *heten/eten*, *horen/oren*, *hel/el*, enz. Historisch gezien maakt deze procope deel uit van een algemene tendens tot *h*-verzwakking in de Westgermaanse dialecten: vóór *l*, *r* en *w* in het hele taalgebied, maar dus ook vóór vocalen in sommige dialecten.

Aan de hand van de bestaande literatuur (vnl. monografieën), de RND en de massa gegevens die de GTP-databank ons biedt, bespreek ik de huidige spreiding van het verschijnsel en zijn dynamiek. Wat dat tweede betreft is er niet alleen sprake van regressie van *h*-procope, maar ook van expansie. Verder onderzoek ik kort of we bij *h*-wegval van enige conditionering kunnen spreken, en wijs ik op de gevolgen van de *h*-procope voor de relatie tussen *h*- en γ - in het grootste deel van het procope-gebied. Dit artikel is gedeeltelijk gebaseerd op vooronderzoek dat Johan Taeldeman – die ik hierbij bedank¹ - en ik hebben verricht voor het vierde deel van de FAND. Dat deel verschijnt binnenkort² en zal het consonantisme van onze dialecten behandelen.

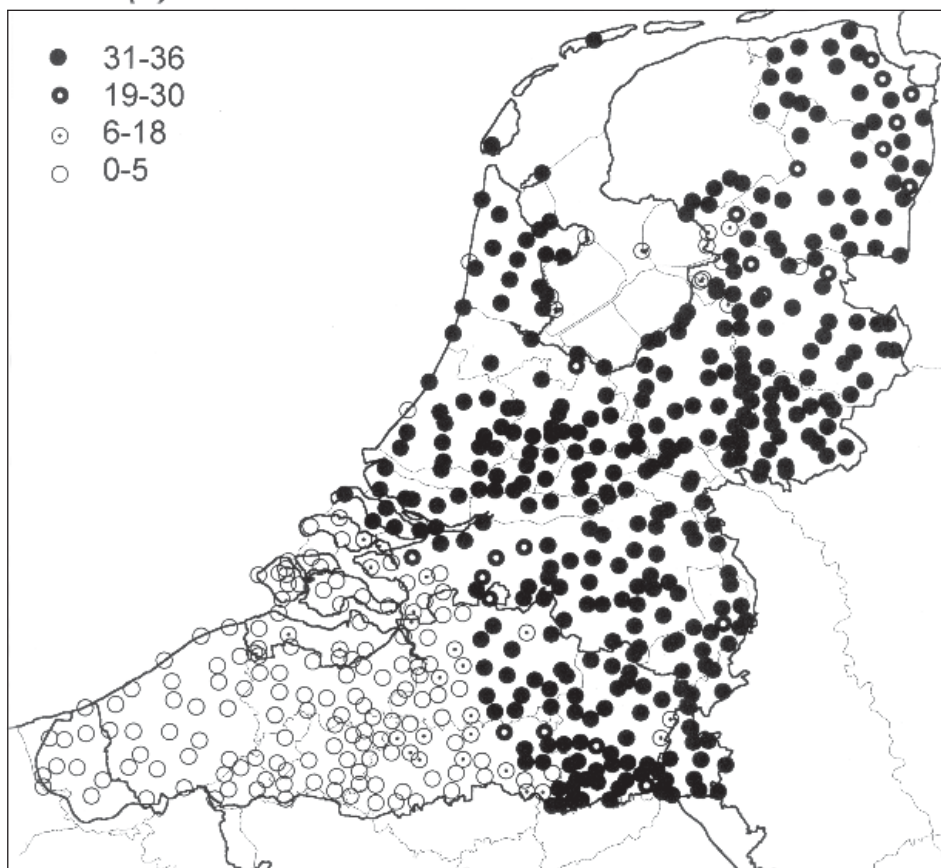
¹. Naast Prof. Taeldeman dank ik ook mevr. Bouckaert van de Vakgroep Nederlandse Taalkunde voor haar hulp bij het verwerken van het RND-materiaal.

². De Wulf, C. – J. Goossens – J. Taeldeman, *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel IV*: in voorbereiding. Gent.

2. De huidige spreiding (volgens GTP)

Kaart (1) geeft een overzicht van *h-deletie/-behoud* in het Nederlandse taalgebied. Er werden 36 woorden³ met *h*-anlaut geselecteerd⁴ uit de GTP-data. Eventuele lexicale variatie of het ontbreken van sommige gegevens werden op deze kaart niet in rekening gebracht, maar dit wordt enigszins opgevangen doordat er maar vier graden van *h*-behoud worden weergegeven. Veruit het grootste *h*-loze gebied tekent zich af in het zuidwesten. Het bestrijkt Frans-

Kaart (1): overzicht *h*-behoud

³. Het GTP-materiaal voor: haak (nr. 189), haan (192), haas (195), haast (197), hand (198), haring (201), hart (202), haver (203), heer (204), heks (206), helft (207), hemd (208), hemel (211), hengst (212), hoed (214), hoek (217), hof (218), hol (219), hond (221), honger (224), hoofd (225), hooi (226), hoop (stapel/227), hoop (230), hoorn (231), huis (233), half (820), hard (821), heet (825), hol (829), hoog (830), halen (1207), hangen (1211), helpen (1219), horen (1228), hier (1728).

⁴. Bij de selectie heb ik ervoor gezorgd dat er zoveel mogelijk verschillende vocalen (volgend op *h*-) waren vertegenwoordigd, en dat de verschillende woorden varieerden in tokenfrequentie.

Vlaanderen, West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Zeeland (maar niet de Zuid-Hollandse eilanden), het zuidwesten van Noord-Brabant, ongeveer de westelijke helft van de provincie Antwerpen en de hele provincie Vlaams-Brabant behalve de noordoostelijke periferie (= de omgeving van Diest / P 41, maar in het stadje zelf is de *h*- soms weg).

Buiten dit grote aaneengesloten gebied heeft de systematische of occasionele afwezigheid van *h*- veeleer een *insulair* karakter. Dat blijkt uit de kaart doordat deze plaatsen door een niet helemaal vol figuurtje worden weergegeven. Om een en ander te verduidelijken, geef ik van deze plaatsen volgend overzicht:

<u>België:</u>	Plaatsen:	Procopegraad⁵
(1) Kempen (2) Brabant	- Turnhout / K 237 - Aarschot / P 25 - Diest / P 41 - Zoutleeuw / P 112	meestal (24/36) occasioneel(15/35) occasioneel(8/34) systematisch(32/32)
(3) Limburg	- Hasselt / Q 2 - een klein gebiedje in en om Mechelen-aan-de-Maas / Q 9, - Stokkem / L 423	occasioneel(9/34) meestal (21/33) meestal(24/34)
<u>Nederland:</u>		
(1) Limburg (2) Holland	- Maasbree / L 267 - Scheveningen / D 1 - Volendam / E 91b - Egmond a. Zee / E 41 - Enkhuizen / E 40 - Laren / E 129	meestal(25/35) systematisch(32/36) systematisch (36/36) systematisch (34/36) systematisch (34/36) occasioneel (10/36)
(3) Noordoosten	- het noordwesten van Overijssel met o.a. Blokzijl / F 65, Vollenhove / F 66, Ysselmuiden / F 89 en Kampen / F 90 - Urk / F 77 - het oosten van Groningen - het noorden van Overijssel met o.a. Hardenberg / G 113	meestal (31/36), (26/36), (23/36), (25/35) (29/36) meestal occasioneel (13/36)

⁵ De procopegraad is de verhouding tussen het aantal gevonden varianten met procope (in een bepaalde plaats) en het totaal van de gevonden relevante attestaties in die plaats. Niet-relevante attestaties zijn de woorden waarbij er voor die plaats geen gegevens werden genoteerd, of waarvoor de informant een lexicale variant heeft opgegeven.

3. Dynamiek

Met betrekking tot de *dynamiek* van het verschijnsel beginnen we met een citaat uit Weijnen (1991: 126): “Terwijl in Noord-Nederland de *h* [terrein, C.D.W.] wint, is in België het omgekeerde te bemerken.”

3.1. *Nederland*

Het eerste is ongetwijfeld juist: in Nederland wordt *h*- onder druk van de standaardtaal weer ingevoerd. Dat blijkt heel duidelijk uit een vergelijking met oudere studies (vooral lokale monografieën) en het RND-materiaal (1940-1975). Daarvan geef ik een overzichtje:

ZUID-HOLLAND

Met uitzondering van Katwijk-aan-Zee / E 133 heeft heel Zuid-Holland nu *h*-. *H*-loosheid is nochtans nog in de 20e eeuw geattesteerd door Kooiman (1956) voor Schiedam, Vlaardingen en Gouda (zie voor dat laatste ook Lafeber 1967: 19). Landheer (1955: 47) meldt op Overflakkee nog *h*-procope onder de katholieke bevolking van Achthuizen / I 45a en Oude Tonge / I 45.

NOORD-HOLLAND

H-loosheid is in deze provincie nu tot vier insulaire plaatsen beperkt: Egmond-aan-Zee / E 41, Enkhuizen / E 40, Volendam / E 91b en Marken / E 65a. Boekenoogen (1897: XLV) en Heeroma (1935: 58) getuigen nog van vroegere *h*-procope in Assendelft / E 82 en volgens Van Ginneken (1954: 340) werd de *h*- in Monnikendam / E 91 nog door de oudste inwoners weggelaten, al vinden we daar ook in het RND-materiaal geen spoor meer van. In elk geval is de *h*-loosheid in bovenstaande plaatsen voorbij. Ook van *h*-loze relictten in het Wierings die nog door Daan (1950: 186) gesignaleerd werden, is in ons materiaal geen spoor meer te vinden.

HET NOORDOOSTEN

Schuringa (1923: 82) meldde nog deletie van *h*- in de volgende delen van Groningen: het Oldamt, het Goorecht, de stad Groningen en Fivelingen, en dit komt overeen met wat ik in het RND-materiaal heb gevonden. Op onze GTP-kaarten figureren echter meestal nog slechts één of een paar *h*-loze opgaven in de oostelijke helft van Groningen.

De sterkste concentratie van *h*-loze plaatsen in het noordoosten vinden we nu duidelijk in het noordwesten van Overijssel. Oudere getuigenissen daarvan vonden we bij Gunnink (1908: 10) en Van der Haar (1967: 87).

Volgens Entjes (1970: 32-33) had Vriezenveen / G 171 wel *h*- maar noordelijker in Overijssel ontbrak die vaak. Van dat laatste is er op onze kaarten meestal niet veel meer te zien. Van de door Fijn van Draat (1923: 263) voor Deventer / F 133 gesignaleerde *h*-procope vonden wij in ons veel jonger materiaal helemaal geen spoor meer.

NOORD-BRABANT

Ook hier is de *h*-loosheid sterk op de terugweg. Weijnen (1937: 15) situeert het verschijnsel nog in bijna de hele westelijke helft van de provincie, maar nu is dat gebied al beperkt tot de zuidwesthoek.

3.3. België

Volgens Weijnen (1991: 126) was de *h*-procope in Nederlandstalig België nog expansief naar het oosten toe. Wanneer we onze (GTP-)kaartgegevens vergelijken met het 40 à 50 jaar oudere RND-materiaal, dan wordt dat ten dele bevestigd, maar ook ten dele ontkend.

EXPANSIE:

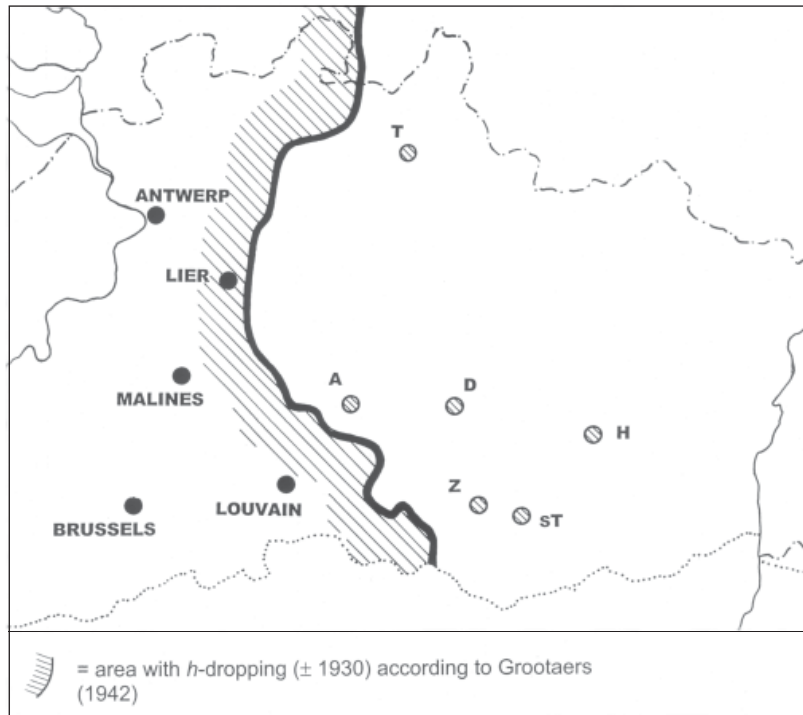
De stedelijke *h*-loze eilandjes die door Grootaers (1942) nog in (het westen van) het gebied met *h*- gesitueerd worden - nl. Turnhout / K 237, Aarschot / P 25, Diest / P 41, Zoutleeuw / P 112, Hasselt / Q 2, en Sint-Truiden / P 176 - zijn nu op Turnhout en Hasselt na in het *h*-loze gebied geïntegreerd doordat de tussenliggende plattelandszone weliswaar facultatief eveneens de *h*- is gaan weglaten. Zie hiervoor ook Taeldeman (2003, ter perse), wiens kaarten ik in deze bijdrage heb opgenomen onder de nummers **(2a)** en **(2b)**. Op **(2a)** wordt de toestand omstreeks 1930 weergegeven die door Grootaers (1942) wordt beschreven: Aarschot, Diest, Hasselt en Zoutleeuw vormen eilandjes ten oosten van het *h*-loze gebied. In het moderne materiaal zien we hoe de eilandjes deel uitmaken van een expansiegebiedje (kaart **2b**).

Heel merkwaardig m.b.t. de situatie in Hasselt is de volgende bevinding: in de oudste studie over het Hasselts (Grootaers-Grauls 1930: 123v) wordt er expliciet op gewezen dat Hasselt de *h*- bewaart, maar in het jongere woordenboek van datzelfde dialect (Staelens 1982: 26) lezen we dat *h*- er normaliter wegvalt.

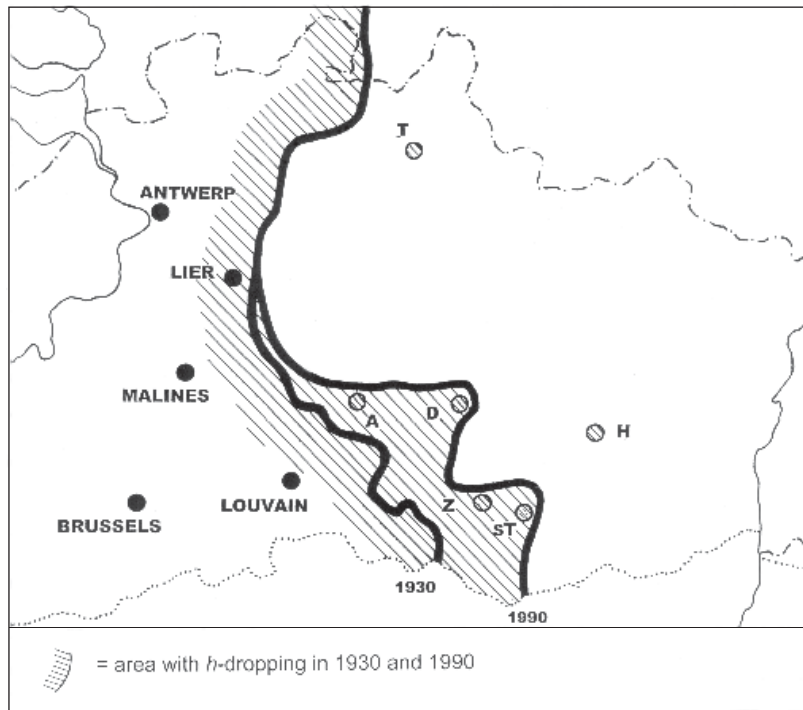
REGRESSIE:

In de oudere monografieën van Pauwels (1958: XXIII) en Staelens (1982), resp. voor Aarschot / P 25 en Hasselt / Q 2, wordt *h*-wegval als een algemeen verschijnsel voorgesteld. Uit ons materiaal blijkt echter dat in die stadsdialec-

Kaart 2a: H-dropping

Kaart 2b: H-dropping

ten, net als in die van Diest / P 41 en Sint-Truiden / P 176 en in de omringende plattelandszone, *h-* nog slechts facultatief wegvalt.

In vergelijking met het RND-materiaal is het *h-*loze gebiedje aan de Maas (boven Maastricht) nu op onze kaarten veel kleiner geworden. Volgens Tans (1938: 200) reikte het vroeger tot dicht bij Maastricht / Q 95.

4. Conditionering (van de regressie)

4.1. *Hypotheses*

A) FREQUENTIE:

Occasionele *procope* is zowat overal een teken van regressie. In zulke gevallen is het verschijnsel individu-gebonden en lexicaal diffuus. Hier houdt lexicale diffusie in dat bij een overgang van toestand A (geen *h-*) naar B (*h-* in alle woorden die er historisch voor in aanmerking komen⁶), de spreker bij bepaalde woorden, eerder dan bij andere, voor systeem B (met *h-*) kiest (cf. o.a. Trudgill 1986: 58). Het lijkt me aannemelijk dat de meest frequent gebruikte woorden daar sneller voor in aanmerking komen dan de minder frequente.

B) FONOLOGISCHE OMGEVING:

In de vakliteratuur wordt een enkele keer gesuggereerd dat de *aard van de volg vocaal* hierbij een rol zou spelen (Kooiman 1956: 151: voorklinkers zouden de *h-* beter bewaren dan achterklinkers), maar in ons materiaal zijn daar geen echt duidelijke sporen van te vinden, hoewel:

- (1) in *hoed* en *huis* (met vroegere *oe*) het aantal (insulaire) plaatsen met (uiteraard occasionele) *h-procope* het hoogst is;
- (2) in Diest / P 41 in zeven van de acht geattesteerde woorden met *h-procope* een *velaire vocaal* volgt; in Aarschot / P 25 hebben 10 van de 15 woorden met *h-procope* een *velaire (volg)vocaal*.

4.2. *Uitwerking*

Om beide hypothesen te toetsen, heb ik de gegevens uit Zeeland uit de data gelicht, en het *procope*-percentage berekend per woord voor de 31 Zeeuwse plaatsen in het GTP-net. Zeeland behoort volgens kaart (1) tot het grote, aaneengesloten gebied met algemene of systematische *procope*, maar we zien wel dat sommige woorden in veel meer plaatsen *h-* hebben dan andere, cf. tabel (i) kolom (a). De kolommen (b) tot (d) geven indicaties van de frequentie van de verschillende woorden. Helaas zijn er geen frequentielijsten van de

⁶. Welke woorden in aanmerking komen, al dan niet om historische redenen, wordt door de spreker afgeleid uit het (AN-)aanbod.

dialectwoordenschat in Zeeland voorhanden. Ik heb daarom gebruik moeten maken van andere bronnen, elk met hun eigen beperkingen:

- Kolom **(b)** geeft weer hoe vaak het woord in die vorm voorkomt in het hele Corpus Gesproken Nederlands⁷. Dit houdt in dat het geen zin had om de resultaten op te nemen van woorden die mogelijk homoniem zijn, zoals *hoop* (berg/espoir) en *haast* (bijw./subst.). Bovendien worden bij de werkwoorden in **(b)** ook de verschillende pluralisvormen op één hoop gegooid met de infinitief, waar het in kolom **(a)** om gaat. De waarden in kolom **(b)** moeten dus met enige reserve worden bekeken.
- Kolom **(c)** geeft het aantal attestaties weer die enkel in het Zeeuwse materiaal van het CGN voorkomen. Hier gelden dezelfde reserves als voor kolom **(b)**.
- Kolom **(d)** toont de frequentie van de onderzochte woorden volgens Uit den Boogaart (1975). Hier kunnen homoniemen evenmin uit elkaar worden gehouden, maar het cijfermateriaal voor de werkwoordsvormen betreft wel enkel de infinitief. Ik heb enkel rekening gehouden met de cijfers voor gesproken taal⁸.

In het algemeen moeten we er nog rekening mee houden dat al de bovenstaande frequentielijsten niet op dialectmateriaal zijn gebaseerd, en daardoor niet helemaal betrouwbaar zijn: in de (informele) situaties waar dialect wordt gebruikt, ligt de frequentie van de verschillende woorden waarschijnlijk anders. Dat geldt bijvoorbeeld in heel sterke mate voor de woordenschat uit het zgn. ‘agrarische register’ (*haver, hengst, hooi, haan, haas*).

Tabel (i)

Woorden	(a) % h-behoud	(b) CGN volledig	(c) CGN Zeeland	(d) Uit den Boogaart (1975)	aard volg-vocaal ⁹
heet (b.n.)	12,9	-	-	6	pal
hoop (berg)	16,1	-	-	-	vel
haast (z.n.)	16,1	-	-	-	vel
haast (bijw.)	18,5	-	-	-	med
hol (z.n.)	22,6	-	-	-	vel

⁷. CGN (2002).

⁸. Het betreft opnames uit de jaren ‘60 en vroege jaren ‘70 met voor ongeveer de helft “personen die geacht worden ABN te spreken. De andere helft bestaat uit bandopnames van mensen met weinig schoolopleiding uit een aantal plaatsen in Noord- en Zuid-Holland. [Deze laatste opnames] behoren meer tot de vrije conversatie in ongedwongen sfeer” (Uit den Boogaart 1975: 13).

⁹. Articulatieplaats van de volgvoocaal: palataal, velair of mediaal. De articulatieplaats is enkel op Zeeuwse gegevens gebaseerd (uit FAND 1998 en 2000 en uit het GTP-materiaal in het algemeen). Waar er verschillende mogelijkheden waren, heb ik die aangegeven.

hol (b.n.)	26,7	-	-	-	vel
hoop (espoir)	32,1	-	-	-	vel
haver	6,5	2	0	-	pal
hengst	6,5	5	0	-	pal
haan	9,7	13	0	-	pal
haas	9,7	14	0	-	pal
hooi	9,7	19	1	12	vel
heks	29	24	0	1	pal
haring	12,9	28	0	3	pal
hemd	16,1	30	0	4	pal
hoorn	16,1	32	0	4	vel
haak	12,9	39	7	3	pal
hoed	9,7	62	1	-	vel
hof	16,1	86	2	-	vel
honger	6,5	109	1	6	vel
hemel	12,9	206	3	2	pal
hoek	16,1	244	4	14	vel
hond	20	294	5	40	vel
hart	9,7	399	5	5	med
hangen	19,4	401	14	7	pal
helpen	16,1	493	11	8	pal
helft	12,9	565	20	6	pal
hoog	9,7	589	16	23	vel
hard	9,7	683	22	9	pal of med
horen	12,9	899	25	11	vel
heer	22,2	1002	100	16	pal
halen	6,5	1013	40	40	pal
hoofd	6,5	1196	26	18	vel
hand	9,7	1311	28	38	med
half	12,9	1543	77	37	vel
huis	13,3	2081	80	73	pal
hier	16,1	> 6972	229	359	pal

A) FREQUENTIE:

In bovenstaande gegevens zien we dat frequentie geen doorslaggevende rol speelt. Er is geen (recht of omgekeerd) evenredig verband tussen het relatieve aantal attestaties met *h*- per woord enerzijds, en de frequentie(s) van die woorden anderzijds.

Een uitgebreider onderzoek (binnen Zeeland of in een groter gebied) waarbij de frequentie van deze woorden in het *dialect* wordt verdisconteerd, zou hier misschien een ander beeld kunnen scheppen. Voorlopig moeten we echter besluiten dat tokenfrequentie geen of weinig rol speelt in de regressie van *h*-procope.

B) FONOLOGISCHE OMGEVING:

In tabel (i) wordt weergegeven welke vocaalkleur we voor de verschillende woorden mogen verwachten in Zeeland. Als we op basis daarvan per articulatieplaats het gemiddelde percentage attestaties met *h*- berekenen, bekomen we tabel (ii):

Tabel (ii)

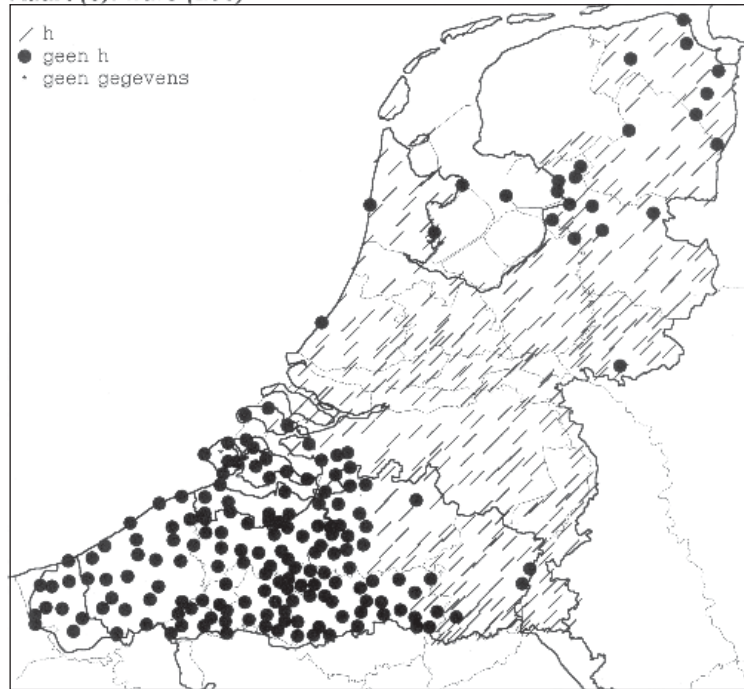
Pal	13,86
Pal of med	9,7
Med	12,63
Vel	15,61

Verassend genoeg vinden we (in Zeeland) gemiddeld iets meer *h*- in de woorden met een velaire vocaal, dan in die met een palatale vocaal (vgl. 4.1.B). Het blijft echter een klein verschil, waardoor we moeten besluiten dat ook de volgvocaal van weinig of geen invloed is op het al dan niet weglaten/invoeren van de *h*-. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt misschien in de afwijkende articulatiwijze van de *h*-, die i.t.t. andere consonanten, geen gebruik maakt van de articulatoren. Met andere woorden, de *h*- staat de vorming van de volgende vocaal niet in de weg, en daarom is het niet erg waarschijnlijk dat de soort vocaal een restrictieve invloed heeft op deze consonant.

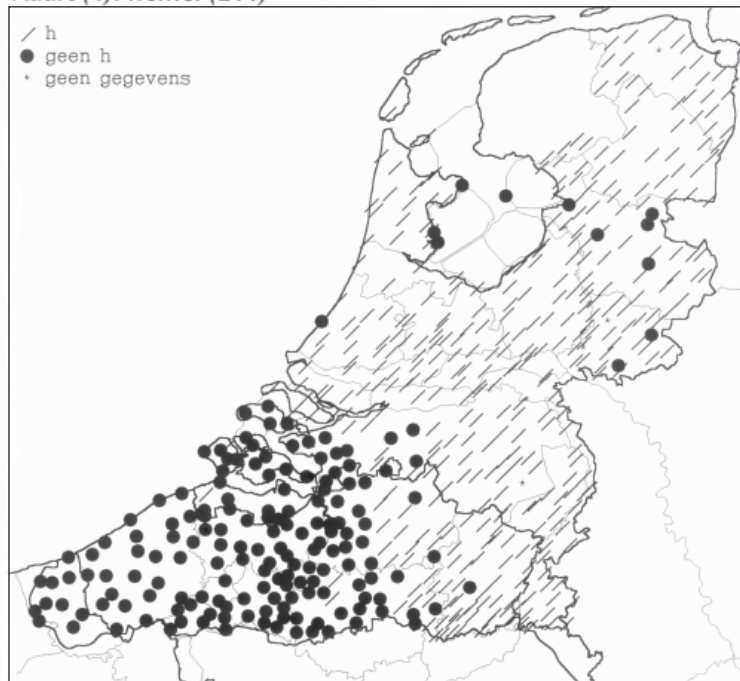
Het feit dat in Zeeland bepaalde woorden vaker *h*- hebben dan andere, is dus niet afhankelijk van de gebruiksfrequentie van deze woorden, noch van de vocaal die op de *h*- volgt (of in de anlaut staat waar deze *h*- ontbreekt). Dat moeten we althans besluiten uit de voorliggende gegevens. Verder onderzoek is aangewezen, en een grote (gedigitaliseerde, getranscribeerde en liefst geannoteerde) database van *spontaan gesproken taalgebruik* in de verschillende dialecten (een soort dialect-CGN), zou m.b.t. de frequentiehypothese misschien een ander – meer betrouwbaar – resultaat kunnen opleveren.

Ter vergelijking bied ik hiernaast de kaartjes aan van (3) *huis* (vroeger en in sommige oostelijker dialecten nu nog velair vocalisme + hoge frequentie), en (4) *hemel* (palataal vocalisme + lagere frequentie).

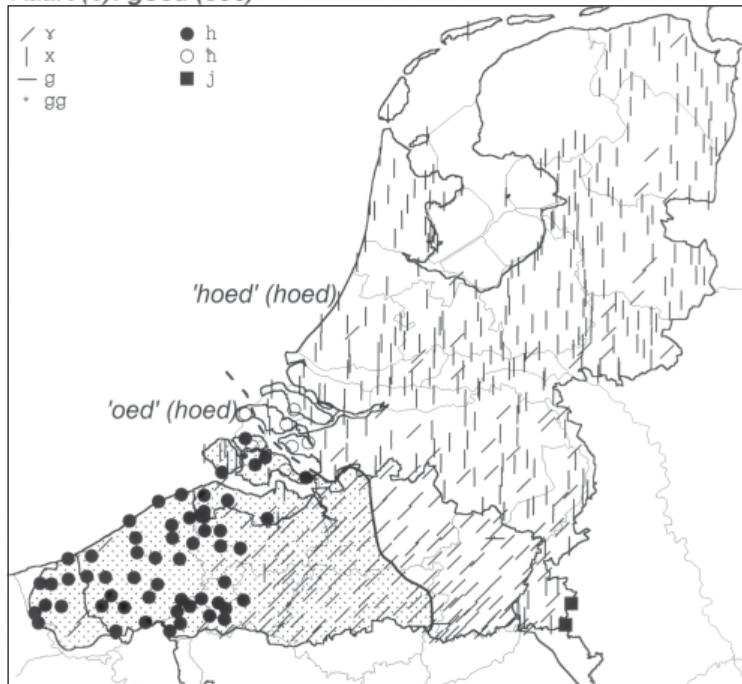
Kaart (3): huis (233)

Kaart (4): hemel (211)

Kaart (5): goed (806)

5. Gevolgen van de *h*-procope

Dat de (oorspronkelijke) *h*- in het zuidwesten niet meer tot de foneeminventaris behoort, kan in dit gebied voor verwarring zorgen tussen de stemhebbende velaire fricatief γ - en de *h*-. Dit heeft gevolgen voor de *dialecten* in dat gebied, maar ook voor de *andere variëteiten* die sprekers uit dat gebied gebruiken:

1. In de *h*-loze gebieden wordt (vnl. in het dialect) ook de γ - steevast verzwakt en neemt ze zelfs de open plaats van de *h*- in. De wegval van de *h*- is hier uiteraard de voorwaarde waaronder dit kan gebeuren. Dit blijkt heel duidelijk uit kaart (5) voor de anlaut in *goed*. De zwarte lijn is de oostgrens van de *h*-procope in *hoed*. De laryngalisering van γ - tot *h*- in *goed* valt binnen dit gebied.

2. Wanneer in *h*-loze gebieden de *h*- toch eens uitgesproken wordt (b.v. als men een bovenregionale variëteit gebruikt), wordt die veel zwaarder gerealiseerd en lijkt ze vaak op een zachte γ -. Dat is heel duidelijk zo in Zeeland, Frans- en West-Vlaanderen en de westelijke helft van Oost-Vlaanderen.

3. In het oudst bekende Nederlandse zinnetje vinden we een hypercorrecte invoeging van *h*- in de spelling: “Hebban olla uogala nestas *hagun*nan hinase *hi*[c] [e]nda thu”¹⁰ (mijn cursivering, CDW). Dat is het begin (of een vroege

¹⁰ Ik baseer me voor de spelling op de versie van o.a. Gysseling (1980). Voor de problema

momentopname) van een lange traditie van hypercorrecte *h*-spelling in het westelijke deel van ons taalgebied. Wat de spreektaal betreft komt dergelijke hypercorrectie (type *aap* > *haap*) niet (meer) voor in de moderne dialecten (althans niet in het GTP-materiaal), behalve in enkele plaatsen net buiten het procopengebied waar de hypercorrecte *h*- in sommige woorden zelfs is gelexicaliseerd: *hoven* < *oven*, *hijzel* < *ijzel* in zuidelijk Nederland (Weijnen 1991: 128) en *henkel* < *enkel* in het Land van Altena (Weijnen 1951, 22).

6. Conclusie

De *h*- is al heel lang geen foneem meer in huidig West-, Oost-, Zeeuws- en Frans-Vlaanderen, de Zeeuwse eilanden, het grootste deel van Vlaams-Brabant (zonder het noordoosten), de westelijke helft van de provincie Antwerpen en het aangrenzende westelijke stuk van Noord-Brabant.

Aan de rand van dit gebied maar ook elders – o.a. in het Noordoosten van Nederland en in Holland - zijn er plaatsen die geregeld *h*- weglaten. In Nederland gaat het om relictgebieden met oudere *h*-loosheid in het noordoosten en in het westen.

In België betreft het enerzijds kleinere steden met centrumfunctie, waar de (vroeger sterke) *h*-procopie op de terugweg is, en anderzijds het platteland rond die plaatsen, waar de *h*-wegval in de afgelopen 50 jaar nog expansief is geweest. Afgezien van mogelijke regressie die door de standaardtaal in de hand wordt gewerkt, vermoed ik dat de *h*-procopie nog lang sterk zal blijven staan in het grote aaneengesloten zuidelijke procopie-gebied. Dit omvat namelijk ook een groot stuk van het Brabantse dialectgebied en (in ieder geval deels) daardoor is *h*-loosheid eveneens een element van de *tussentaal* van vele Nederlandstalige Belgen¹¹.

Wat de condities voor die regressie betreft, hebben we de mogelijkheid onderzocht dat de aard van de vocaal (velair of palataal) hierin een rol speelt, maar dit gaf ons geen bevredigend resultaat. Een andere hypothese, namelijk dat tokenfrequentie de regressie stuurt, leverde evenmin iets op. Volgvocaal noch frequentie lijken een rol te spelen volgens het materiaal dat ik heb geraadpleegd.

Waar de *h*- geen foneem meer is, kon er zich nog een andere verschuiving voordoen: de γ - heeft er in een gedeelte van het gebied de plaats van de

tiek omtrent de geografische situering van dit (in ieder geval heel westelijke) zinnetje, zie Cotman & Taeldeman (2003).

¹¹. Zie m.b.t. de dominantie van de Brabantse dialecten op de aard van tussentaal o.a. Goossens (1970) en (2000) en De Schutter (1998). Voor de *h*-procopie als element van tussentaal, zie Van Laere (2003: 115, 142).

h- ingenomen. Daardoor ontstaat er soms verwarring tussen de *h*- en de *ɣ*- bij sprekers uit dat gebied wanneer zij een andere variëteit proberen te spreken.

Literatuur

BOEKENOOGEN, G.J.

- 1897 De Zaaansche volkstaal. Bijdrage tot de kennis van den woordenschat in Noord-Holland. (The Zaandam Colloquial. Contribution to the Knowledge of the Vocabulary in Noord-Holland). Leiden.

CGN

- 2002 Corpus Gesproken Nederlands. (Spoken Dutch Corpus). Release 6, <http://lands.let.kun.nl/cgn>.

COTMAN, F. & J. TAEDEMAN

- 2003 Olla uogala revisited. In: Amsterdammer Beiträge zur älteren Germanistik, Band 57 (2003).

DAAN, J.

- 1950 Wieringer land en leven in de taal. (Wieringen Land and Life in Language). Alphen aan de Rijn.

DE SCHUTTER, G.

- 1998 Talen, taalgemeenschappen en taalnormen in Vlaams-België. (Languages, Linguistic Communities and Linguistic Norms in Flemish Belgium). In: Verslagende mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal-en Letterkunde 108: 2-3 blz. 227-251.

FAND

- 1998 Goossens, J. - J. Taeldeman - G. Verleyen: Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel I (Phonological Atlas of Dutch Dialects.) Gent.
- 2000 Goossens, J. - J. Taeldeman - G. Verleyen: Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel II-III (Phonological Atlas of Dutch Dialects.) Gent.
- 2004 De Wulf, C - J. Goossens - J. Taeldeman: Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel I (Phonological Atlas of Dutch Dialects.) Gent. In voorbereiding

ENTJES, H.

- 1970 Die Mundart des Dorfes Vriezenveen in der niederländischen Provinz Overijssel. Groningen.

FIJN VAN DRAAT, P.

- 1923 Klankleer van den tongval der stad Deventer. (Phonology of the Dialect of the City of Deventer). In: TNTL 42, 194-265.

GOOSSENS, J.

- 1970 "Belgisch Beschaafd Nederlands en Brabantse expansie. ("Belgian Civilised Dutch" and Brabantic Expansion). In: De nieuwe taalgids - Van Haeringennummer. Blz. 54-70."
- 2000 De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen. (The Future of Dutch in Flanders). In: Ons Erfdeel 43: 1, blz. 3-13.

- GROOTAERS, L. EN J. GRAULS
1930 Klankleer van het Hasseltsch dialect. (Phonology of the Hasselt Dialect). Leuven.
- GROOTAERS, L.
1942 De aangeblazen h in het oosten van het land. (The Aspirated h in the Eastern Part of the Country). In: Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie 1942, 217-225.
- GUNNINK, J.
1908 Het dialect van Kampen en omstreken. (The Dialect of Kampen and Surroundings). Kampen.
- GYSELING, M.
1980 Liefdeversje uit Vlaams Artesië of Frans-Vlaanderen.' (Love Poem from Flemish Artois or French Flanders). In: Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). 's-Gravenhage, II-1: Fragmenten, 126-130.
- HEEROMA, K.
1935 Hollandse dialektstudies. (Hollandic Dialect Studies). Groningen/Batavia.
- KOOIMAN, K.
1956 Opmerkingen over de H en uitweidingen over het suffix -heid. (Remarks on the H and Elaborations on the Suffix -heid). In: Taal & Tongval, achtste jaargang (1956), 150-161.
- LAFEBER, A.P.M.
1967 Het dialect van Gouda. (The Dialect of Gouda). Gouda.
- LANDHEER, H.C.
1955 Het dialect van Overflakkee. Met een vocabularium. (The Dialect of Overflakkee. With Vocabularium). Assen.
- Pauwels, J.L.
1958 Het dialect van Aarschot en omstreken. (The Dialect of Aarschot and Surroundings). Tongeren.
- SCHURINGA, F.G.
1923 Het dialect van de Veenkoloniën in verband met de overige tongvallen in de provincie Groningen. (The Dialect of the Veenkoloniën Related to the Other Dialects in the Province of Groningen). Groningen, Den Haag.
- STAELENS, X.
1982 Dieksjenèèr van 't (H)Essels. Nederlands-Hasselts woordenboek. (Dictionary of the Hasselt Dialect. Dutch-Hasselt dialect). Hasselt.
- TAELEDAMAN, J.
2003 The influence of urban centres on the spatial diffusion of dialect phenomena. In: P. Kerswill (red.): Dialect Change. The Convergence and Divergence of Dialects in Contemporary Societies (Cambridge University Press). Cambridge. Ter perse.
- TANS, J.G.H.
1938 Isoglossen rond Maastricht in de dialecten van Belgisch en Nederlandsch Zuid-Limburg. (Isoglosses Around Maastricht in the Dialects of Belgian and Dutch Southern Limburg). Maastricht.
- TRUDGILL, P.
1986 Dialects in Contact. Oxford and New York.

Procope van de *h*-

- UIT DEN BOOGAART, P.C., (RED.)
1975 *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands. (Word Frequencies in Written and Spoken Dutch.)* Utrecht.
- VAN DER HAAR, D.
1967 *G?llemuun en het G?llemunegers. Een studie over Genemuiden en het Genemuiden dialect. (Genemuiden and Genemuidic. A Study on Genemuiden and the Genemuiden Dialect).* Nijmegen.
- VAN GINNEKEN, J.
1954 *Drie Waterlandse dialecten. Deel 1 Grammatica, phonologie, klankleer, bezorgd door A. Weijnen. (Three Waterland Dialects. Part 1 Grammar, Phonology, Sound System, Contributed by A. Weijnen.)* Alphen aan de Rijn.
- VAN LAERE, A.
2003 *Tussentaalelementen in de taal van Vlaamse politici. (Elements of Tussentaal in the language of Flemish politicians.)* Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Gent.
- WEINEN, A.
1937 *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant. (Investigation on the Dialect Borders in Noord-Brabant).* Fijnaart.
1951 *Taalgeografie en interne taalkunde. (Linguistical Geography and Internal Linguistics).* Amsterdam.
1991 *Vergelijkende klankleer van de Nederlandse dialecten. (Comparative Phonology of the Dutch dialects).* 's Gravenhage.